

rozhodnutím: Jaké si mám zvolit téma ze všech možných témat v oblasti?

Cenným důsledkem vymezení oblasti výzkumu je to, že vám to jako výzkumníkovi umožňuje propojit váš výzkum s literaturou. Přesné vymezení tématu uvnitř oblasti je také určující pro výběr relevantní literatury pro váš výzkum a ještě přesněji zaměřuje na vhodnou literaturu. Umožňuje vyhledat specifickou literaturu, která bude základem pro zamýšlený výzkum.

3.4 Obecné a specifické výzkumné otázky

Obecné a specifické výzkumné otázky směřují k další úrovni specifčnosti a dále zužují zaměření navrhovaného výzkumu. Rozdíl mezi nimi je v úrovni specifčnosti. Obecné výzkumné otázky jsou obsáhlejší, abstraktnější a nelze je (obvykle) přímo zodpovědět, protože jsou příliš obecné. Specifické otázky jsou přímočařejší, detailnější a konkrétnější. Lze je přímo zodpovědět, protože ukazují na data, která jsou pro odpověď potřebná. Tohoto aspektu si všimneme v odstavci 3.6.

Podobně jako v oblasti výzkumu existuje více témat, tak také existuje více obecných výzkumných otázek uvnitř tématu. Specifické výzkumné otázky rozvíjejí dále deduktivní proces tím, že rozdělí obecnou otázku na specifické otázky, které z ní vyplývají.

Obecná otázka je obvykle příliš široká, aby se na ni dalo přímo odpovědět. Proto vyžaduje logické dělení do několika specifických výzkumných otázek. Obecnou otázku zodpovíme ne přímo pomocí akumulace a integrace odpovědí na příslušné specifické výzkumné otázky. V jedné studii může být více než jedna obecná výzkumná otázka. V takovém případě bude každá z nich vyžadovat analýzu a rozdělení do vhodných specifických výzkumných otázek. Tabulky 3.2 a 3.3 ilustrují tento proces pro výzkumnou oblast sebevraždnosti mladistvých.

PUNCH 41-45

Tabulka 3.2 Od výzkumného tématu k obecným výzkumným otázkám

Výzkumné téma
Faktory ovlivňující četnost sebevražd mladistvých
Obecná výzkumná otázka 1
Jaký je vztah mezi faktory rodinného prostředí a incidencí sebevražd mladistvých?
Obecná výzkumná otázka 2
Jaký je vztah mezi faktory zkušenosti ze školy a incidencí sebevražd mladistvých?

Poznámka

Je možné položit obecnější otázky. Zde uvádíme pouze dva příklady. Z tabulky 3.1 je patrné, že tyto otázky směřují spíše ke kvantitativnímu výzkumu.

Tabulka 3.3 Od obecné výzkumné otázky k výzkumným otázkám specifickým

Obecná výzkumná otázka
Jaký je vztah mezi faktory rodinného prostředí a incidencí sebevražd mladistvých?
Specifická výzkumná otázka 1
Jaký je vztah mezi příjmem rodiny a incidencí sebevražd mladistvých? nebo Jaká je četnost sebevražd mladistvých u rodin s různým příjmem?
Specifická výzkumná otázka 2
Jaký je vztah mezi rozvodem rodičů a incidencí sebevražd mladistvých? nebo Jaká je četnost sebevražd mladistvých u rodin, kde rodiče jsou rozvedeni nebo žijí odděleně, a u rodin, ve kterých tomu tak není?

Poznámka

Je možné položit ještě specifitější otázky. Zde se jedná pouze o dva příklady.

Toto rozlišování je ve skutečnosti věcí zdravého rozumu a není obtížné ho provést v praxi výzkumného plánování. Už jsme se

zmínili o tom, že ačkoli jsem popis postupu provedl deduktivně, není nutné takto postupovat. Jednotlivé kroky a rozhodnutí se mohou provádět induktivně a nejčastěji se provádějí cyklicky a v iterativním propojení indukce a dedukce.

Vyřádkeno formálně, dobrý způsob, jak rozlišit obecné otázky od specifických, spočívá v tom, že ke každé otázce po jejím navržení aplikujeme empirické kritérium (odstavec 3.6): je jasné, jaká data musíme získat k jejímu zodpovězení? Pokud je odpověď na každou takovou otázku kladná, můžeme postoupit od otázek k metodám. Je-li odpověď záporná, bude asi zapotřebí další specifikace. Toto kritérium je také dobrou prověřkou při rozhodování, zdali jsme dospěli k prozkoumatelným otázkám.

Hlavním motorem této diskuse je proces úpravy obecného konceptu do specifické podoby tím, že ukazujeme jeho dimenze, aspekty, faktory, komponenty nebo indikátory. Ve skutečnosti vymezujeme obecný koncept směrem „dolu“ k datovým indikátorům. Z pojmů, které jsem použil (dimenze, aspekty, faktor, komponenty, indikátory), dávám přednost pojmu *indikátor*, protože má širokou aplikovatelnost v různých typech výzkumu. Je použitelný i kvantitativním i kvalitativním kontextu, zatímco „dimenze“, „faktory“ a „komponenty“ mají spíše kvantitativní konotace.

Lze formulovat jednu podmínku. V kvalitativních studiích se častěji setkáváme s tím, že výzkum bude postupovat směrem „nahoru“ od indikátorů k obecným konceptům. Zopakujeme si, že není důležité, jakým způsobem výzkum postupuje. Můžeme postupovat „nahoru“ využitím dedukce, od obecných konceptů ke specifickým konceptům a k indikátorům, nebo můžeme postupovat „nahoru“ použitím indukce, od indikátorů ke specifickým a obecným konceptům či dedukci a indukci užijeme zároveň. Důležité je, že hotový produkt, návrh (jako část celého výzkumu), vykazuje logické propojení mezi různými úrovněmi abstrakcí.

3.5 Otázka sběru dat

Na nejspodnější úrovni této hierarchie se nacházejí otázky při sběru dat. Jedná se o otázky na nejvíce specifické úrovni.

Oddělení otázek pro sběr dat má ten důvod, že studenti často směšují výzkumné otázky s otázkami při sběru dat. Výzkumná otázka je otázka, kterou chce výzkum zodpovědět. Otázka při sběru dat je otázka, kterou pokládáme, abychom získali data, jež pomohou zodpovědět výzkumnou otázku. V tomto smyslu je více specifická než výzkumná otázka. Abychom mohli zodpovědět výzkumné otázky, bude také při sběru dat zapotřebí více než jedné otázky.⁸

Jaký význam má tato hierarchie konceptů pro vytváření návrhu výzkumu? Detailní analýzou toho pojmu jsem se zabýval také proto, že se často jedná o ústřední aspekt preempirické, přípravné fáze výzkumu a jasně ukazuje na odlišné úrovně abs-trakce. Porozumění této hierarchii je důležité, ale je málo pravděpodobné, že ji lze jako nějakou formuli aplikovat při vytváření návrhu. Bylo uvedeno, že celý proces vývojové fáze je poměrně neuspořádaný, iterativní a cyklický a může probíhat mnoha způsoby.⁹ Jestliže si však popsanou hierarchii budete připomínat, bude vám užitečná při rozboru a organizování mnoha otázek, s nimiž se setkáte při každém vážnějším uvažování o výzkumné oblasti a výzkumných tématech.

⁸ To doslovně neplatí pro všechny otázky, které mohou být použity při sběru dat ve studii. Daná specifická otázka v dotazníku může být dosti obecná, například úvodní otázka v kvalitativním rozhovoru. Důležité však je, že většina otázek na úrovni sběru dat má specifický charakter vázaný na jeden případ, osobu nebo událost.

⁹ Locke a kol. (1993) uvádějí příklady tohoto procesu návrhu otázek, zahrnující indukci (s. 50) a dedukci (s. 53). Maxwell (1996, s. 54–59). Když píšou o kvalitativním výzkumu, dělají rozdíly mezi výzkumnými otázkami (zevšeobecnující-specifikující, instrumentální-realistické, variabilita-průběh). Také uvádějí příklad (s. 50) návrhu výzkumných otázek a příslušná cvičení (s. 61–62). Madsen (1983, s. 30–34) ukazuje, jak navrhnout vedlejší (tj. specifické) výzkumné otázky ze všeobecných otázek.

3.6 Výzkumné otázky a data – empirické kritérium

V empirickém výzkumu je zapotřebí, aby data byla spojena s koncepty a koncepty s daty a aby spojení mezi koncepty a daty bylo těsné, logické a konzistentní. Tuto představu je zapotřebí aplikovat na naše výzkumné otázky.

Koncepty jsou vestavěny do výzkumných otázek. Obecné výzkumné otázky používají obecné koncepty a specifické otázky používají koncepty specifické. Obecné koncepty jsou obvyklejší a příliš obecné a abstraktní, aby je bylo možné spojit přímo s datovými indikátory. S daty jsou spojeny spíše nepřímo prostřednictvím specifických konceptů. Překládání obecných konceptů do konceptů specifických znamená specifikovat, co bude výzkumník považovat za indikátory – v empirických datech – těch to konceptů.

Představa empirického kritéria pro výzkumné otázky je ta, že dobře navržené a formulované otázky indikují, jaká data jsou zapotřebí, abychom je zodpověděli. Je to představa, která stojí v pozadí v úsluvi, že „dobrá otázka, znamená polovinu odpovědi“. V konečném důsledku každá výzkumná otázka musí být formulována na takové úrovni specifičnosti, že rozpoznáme, jaká data jsou zapotřebí, abychom ji mohli zodpovědět.

Toto empirické kritérium můžeme aplikovat zcela rutinně v průběhu navrhování výzkumných otázek. Je u každé otázky jasné, jaká data potřebujeme k jejímu zodpovězení? Jestliže výzkumná otázka neposkytuje jasnou indikaci potřebných dat, pak nevíme, jak máme pokračovat ve výzkumu, když se dostaneme do fáze sběru dat a jejich analýzy.

Určitý problém nastává s takzvanými „je třeba“ otázkami. Mám na mysli otázky jako:

Je třeba, aby učitelé hodnotili studenty? Je třeba, aby učitelé znali IQ svých studentů? Mají učitelé používat tělesné tresty?

Je třeba, aby pečovatelky nosily bílé uniformy?¹⁰ Mají zdravotní sestřičky dovolit pacientům, aby se podíleli na plánování vlastní péče? (Brink a Wood, 1994, s. 8)

Mají manažeři používat demokratický, nebo autoritativní styl vedení? Mají organizace mít plochou, nebo hierarchickou strukturu vedení?

Takové otázky jsou složité nejen proto, že obsahují (nebo vypadají, že obsahují) hodnotové posouzení. V kontextu této kapitoly je nutné upozornit na to, že nesplňují test empirickým kritériem. U každé takové otázky není jasné, jaká data potřebujeme, abychom ji mohli zodpovědět. Proto v takto formulované podobě nejsou řešitelné a nelze na ně odpovědět pomocí dat. V této podobě se nejedná o empirické otázky. Je-li nutné je zodpovědět pomocí empirického výzkumu, vyžadují přeformulování.

Netvrdím, že takové hodnotové otázky nejsou dležitě. Naopak, je možné snadno zdůvodnit, že otázky typu „je třeba“ patří mezi ty nejdůležitější typy otázek, které vyžadují odpověď. Pouze tvrdím, že v takovém tvaru se nejedná o empirické otázky, a proto je zapotřebí pro jejich řešení použít neempirické postupy nebo je přeformulovat tak, aby se staly empirickými.

Obvykle může být taková otázka převedena na otázku empirickou. Existují různé způsoby, jak to provést. Jedna cesta, která je často účinná, spočívá v tom, že použijeme obrat „Myslí si X, že...?“ (kde X musíme určit). V tomto smyslu se „Mají zdravotní sestřičky nosit bílé uniformy?“ může změnit na: „Myslí si zdravotní sestřičky, že mají nosit bílé uniformy?“

„Zastávají ředitelé nemocnic názor, že zdravotní sestřičky mají nosit bílé uniformy?“

¹⁰ Redefinice otázky s cílem úplně vyhovět empirickému kritériu vyžaduje jít mnohem dále. Samozřejmě jsou zde další možnosti redefinice originální otázky typu „měl by“. Tato jednoduchá cesta se používá pro ilustraci. Uvedený způsob redefinice může být součástí jakékoli hodnotící odpovědi na originální otázku i přesto, že to trochu změni její význam. Další možností je redefinovat „měl by“ otázku v kontextu prosředků-člů (nebo příčiny-efekty). Například: „Měly by sestřičky nosit bílé uniformy?“ se může změnit na otázku: „Jaké důsledky má nošení bílých uniforem na vztahy sestra-doktor-pacient, nebo na postoje pacienta?“

„Myslí si pacienti, že zdravotní sestřičky mají nosit bílé uniformy?“

A tak dále. Taktó pozmeněné otázky začínají vyhovovat empirickému kritériu. První ukazuje, že potřebujeme znát názory zdravotních sestřiček. V druhém případě potřebujeme podobné informace od ředitelů nemocnic.

V průběhu navrhování výzkumných otázek se tedy musíte u každé otázky ptát: „Jaká data potřebuji pro zodpovězení této otázky?“

3.7 Tři taktické aspekty

Kapitola 7 probírá některé obecné a specifické taktiky použitelné při přípravě návrhu výzkumu. Zde uvedu k této záležitosti tři taktické aspekty, protože se to hodí v kontextu této kapitoly. Jedná se o:

- význam preempirické fáze výzkumu,
- otázky před metodami,
- potřebu hypotéz.

3.7.1 VÝZNAM PREEMPIRICKÉ FÁZE

Preempirická fáze výzkumu se týká aspektů, o nichž se diskutuje v této a v následující kapitole. Pojem „otázka ve vývoji“ užívám, abych popsal první fázi analýzy a vývoje výzkumných otázek. Podle mého názoru je stejně důležitá jako empirická fáze nebo fáze metod výzkumu. Jedná se o etapu, kdy se připravují předpoklady, které budou mít významný vliv na vše, co se bude dělat později. Samozřejmě že tento vliv bude větší v restrukturovaném typu výzkumu a menší ve výzkumu s rozvíjením se plánem. Zdá se, že její význam není dost zdůrazněn v literatuře o výzkumných metodách. Myslím si, že to je částečně proto, že se tato literatura zabývá přednostně metodologickými záležitostmi. Nelze ovšem tvrdit, že by metodologie nebyla důleži-

tá. Spíše chci odstranit nerovnováhu tím, že zdůrazňuji význam tvorby otázek a potřebné konceptuální analýzy v preempirické fázi. Základním krokem v preempirické fázi je výběr a vymezení výzkumné oblasti a tématu. Jakmile jsou příslušná rozhodnutí studentovi jasná, bylo dosaženo velkého pokroku.

3.7.2 OTÁZKY PŘED METODAMI

Otázky a metody je třeba v daném výzkumu vzájemně propojit. Je to součást interní validity výzkumu. Jedná se o záležitost dnes důležitější než kdykoli dříve, protože v současném sociálněvědním výzkumu koexistují vedle sebe kvalitativní a kvantitativní metody, které navíc mohou být kombinovány ve smíšeném výzkumu.

Obecně platí, že toto propojení je nejlépe uskutečnitelné, jestliže se nejdříve soustředíme na návrh výzkumných otázek a pak na metody jejich zodpovězení. „Obecně“ zde znamená, že k tomu pořadí událostí existují výjimky, a že tedy není povinné. Já ho však doporučuji, protože jsem přišel na to, že studenti se zabývají metodickými aspekty, aniž by měli jasno ve výzkumných otázkách. Příliš často a brzy se ptají: Jak to udělám? nebo Mohu použít tu a tu metodu? Tyto dotazy jsou samozřejmě namístě, ale nikoli na začátku procesu plánování výzkumu, protože by mělo předcházet formulování předmětných aspektů, kdy se zabýváme tím, co vlastně chce výzkum prozkoumat.

3.7.3 POTŘEBUJI VE SVÉM NÁVRHU HYPOTÉZY?

Otázku Potřebuji hypotézy? situuji na mnohem specifitější úroveň. Tato otázka se vyskytuje velmi často a způsobuje obtíže. Stručně řečeno, domnívám se, že hypotézy se mají ve výzkumu používat, je-li to vhodné, a ne z povinnosti a automaticky. Toto přesvědčení vychází z náhledu, že hypotézy mají ve výzkumu důležitou roli, pokud mohou být dedukovány z teorie nebo jsou pomocí teorie vysvětleny, takže výzkum, který je testuje, skutečně testuje teorii, která za hypotézami stojí.